

A k ö z g a z d a s á g

Irta: **GYÁRFÁS ENDRE**

Csak a visszatekintés pillanatában válik igazán nyilvánvalóvá a krónikás előtt, milyen nehéz pillanatokot és fordulatokat élt át és uszott meg Románia közgazdasági élete. Olyan feladatok elé állította az idő felelős miniszereinket s olyan problémákat tornyoztak köréjük különböző módon érvényesülő gazdasági befolyások, hogy valóban nem egyszer kockázatos lépésre kellett szánniok magukat, hogy az ország közgazdasági életét megmentse és tulsegítse a nehézségeken. Meg kell jegyeznünk, mégpedig a beszámoló krónikás kötelező objektivitásával, hogy Románia sorsát nem egyszer világviszonylatban is zseniális pénzügyi, vagy kereskedelmi szakember viselte szívéen. A kormányváltások során természetesen változtak a felelős tényezők, de a nehéz pillanatokban mindig olyan emberek kerültek az akkor éppen szükséges posztra, akik megfelelő megoldást tudtak találni és a közgazdasági élet zavartalanságát megfelelő lépéssel biztosítani. Ezek között legelsősorban néhai *Bratianu* Vintilát kell megemlítenünk, akinek az autarchiát megalapító és bevezető zseniális tanulmánya ma is tantárgya több külföldi közgazdasági főiskolának. Nem volna hálátlan feladat felsorolni a különböző pénzügyi és kereskedelmi miniszterek ténykedéseit és rámutatni arra, hogy minden pártban egyformán akadt olyan kiváló koponya, aki maradandó értékkel segítette ki a közgazdasági életet a konjunkturális és dekonjunkturális viharokból.

A koronabeváltás

Már az impériumváltás pillanatában nehéz közgazdasági kérdés gordiuszi csomóját kellett megoldani a fiatal államnak. Az országban különböző pénzek voltak forgalomban, nem volt egységes a valuta. Keresztül kellett vinni a forgalomban levő pénzek lebélyegzését. A fiatal állam végrehajtja ezt az állami pénzügyi műveletet, amely hétmilliárd fizető eszköznek forgalombahozatalát jelentette. A Banca Nationala aranykészletének felértékelése után kiderült, hogy az állam fedezni tudja a korona-beváltást, sőt beválthatja a Ro-

manov és Kerenski rubeleket, valamint a germán lejt is. Annak jellemzésére, hogy ez mit jelentett, elég megemlítenünk, hogy az említett pénzek hétmilliárd lej értékben cirkuláltak a forgalomban.

Bratianu Vintila koncepciója

Nem volt ez tehát probléma. Fontosabb kérdés volt ennél az, hogy a gazdasági élet, melynek tényezői nagyrészt az imperium-változás folytán külföldi kezekben maradtak, a bel-földi tőke érdekszférájába kerüljenek. Ennek az akciónak bevezetője volt a „*Prin noi insine*” (Saját erőnkől) című ma már világhírre szert tett tanulmány, melyben Bratianu Vintila szögezte le maradandó éleslátással az újjászületett ország gazdasági útját és jövőjét. Mint említettük, ezt a tanulmányt ma már a gazdasági tudomány művelői az autarchia első formájának tartják.

A tanulmány kiinduló pontja az, hogy 1920-ban a romániai iparban 30 milliárd lej tőke volt investálva, amiből 75 százalék külföldi tőke volt. A „*Prin noi insine*” ezt a helyzetet kritizálta és ennek a helyzetnek megváltoztatására szögezte le a megfelelő álláspontot.

Ebben a pillanatban azonban egy jelentős tévedést kell eloszlatoznunk, ami a jelen körülményei folytán azonnal felvetődik, Bratianu Vintila adatbeli fejtegetéseinek említésénél. Meg kell jegyeznünk — és ez nagyon fontos — hogy a *Prin noi insine* nem nemzetiségi gazdasági politikát emlegetett, hanem a romániai tőkének a szó szoros értelmében való értelmezését és ennek az előretörését. Ahol pedig nem ezt értette, ott is távol állott programjától a legkisebb erőszak is. Az ebben az időben végrehajtott agrárreformot is mint szociálpolitikai szükséglet hangoztatta és előre megszerezte a béketárgyalásokon részt vett nyugati kapitalista hatalmak helyeslését.

De távol állott elgondolásától az erőszak. Két célt akart a vállalatok nacionalizálásánál elérni, de *fokozatosan*. Egyik a külföldi tőke birtokában lévő iparágakban fokozni a román tőke befolyását (anyagi befolyás fokozása). Az anyagi befolyás fokozása, ami lényeges pontja volt tanulmányának, nem ismerte a nemzetiségi különbséget, hanem román tőke alatt azt értette, amit tulajdonképpen érteni is kell, román állampolgár kezében lévő részvénytőkét. Második célja volt: a vállalatok vezetésében a román tőkés befolyásának fokozása (személyi befolyás fokozása), *de a fejlődő román tőke arányában*. S ez a megköttetés ismét Bratianu Vintila nagy koncepcióját és *reálpolitikai óvatosságát* bizonyítja.

Bratianu Vintila elképzelésének meg volt az anyagi bázisa és ennek lebonyolításához biztosítva volt a pénzügyi program. Bizonyítja ezt az, hogy az ország egyetlen tőkeforrását,

a Banca Nationalat, ennek a nemzetgazdasági programnak a szolgálatában állította, hogy a Banca Nationala akkoriban milliárdos tőkéket bocsátott a program szerint dolgozó román tőkések rendelkezésére, 6 százalékos kamat mellett, olyan időben, mikor a normálisnak nevezett kamat 30—40 százalék volt.

Bratianu végrehajtott programja és az ipar konjunkturális időszaka

Annak a következetes magatartásnak, amelyet Bratianu Vintila végig megtartott, meg is volt az eredménye. Bár egyes politikusaink ennek az ellenkezőjét vallják, mégis megállapítható, hogy ez a program 1920-tól 1928-ig megvalósult. Az ipar megérte a teljes konjunktúra-görbét, (felfejlődés, csúcspont, hanyatlás) és 1928-ban már a romániai iparágakban (kivéve a kizárólag exportra dolgozó angol és francia petróleum-vállalatokat) a román tőkének 51—75 százalékos majoritása van.

1928-ban merült fel végleges formában a stabilizáció elkerülhetetlensége, amely az alapprogram módosítását is jelentette s amelyben Bratianu Vintila elgondolása nem egyezett a stabilizációhoz szükséges külföldi tőke felfogásával s ezért ezt a nagy műveletet nem a liberális kormány, hanem az ellenkező programot valló nemzeti parasztpárt hajtotta végre.

Mielőtt azonban erre kitérnénk, foglaljuk össze a stabilizáció előtti időszak gazdasági tanulságait. Az 1920—1923 éveket a román termelési ágak konjunkturális éveinek nevezik. Ez a megállapítás azonban sok közgazdasági iskola szerint téves. Tény az, hogy adva volt a nagy s anyagilag is erős fogyasztó terület, amelyhez olyan ipari fejlődés indult be, melynek még sokáig nem kellett számolnia a túlméretezettséggel. Bő piac volt, erős befogadó képességgel. A legegyszerűbb termelési kalkuláció is 100 százalékban keresztülvihető volt. Ez a körülmény természetes rentabilitást biztosított. Általában ezt a rentabilitást nevezik konjunkturának, ez azonban tévedés. A konjunktúra lehetőségét kizárta az a magas tőke-kamat, melyet az ipar akkoriban fizetett. Helyesen ezt a korszakot a természetes ipari fejlődés korszakának nevezik, mely 1928-ban a stabilizációval fejeződött be.

A lejstabilizáció

A stabilizációt Románia hajtotta végre legutoljára az összes európai államok között. London és Newyork követelésére végül Románia is végrehajtotta ezt a valutáris műveletet, melyen 1924 és 1926-ban minden állam átesett. Bratianu Vintila programjának azonban nem volt fontos a stabilizáció

és Bratianu Vintila nem is törekedett erre. Az autarchiás gazdálkodásnak nem előfeltétele a stabilizált pénz, az természetes. Halogatta is Bratianu Vintila 1928-ig, amíg a nemzetközi tőke-fluktuációba való bekapcsolódás mégis szükségessé tette. A Bratianu Vintila-féle program végrehajtása ugyanis erősen igénybe vette az ország tőketartalék erejét. Kikényszerítette ezenkívül a mezőgazdasági termékek árának nemzetközi csökkenése, amely lehetetlenné tette a mezőgazdasági termékek külföldön való elhelyezését és a stabilizáció szükségessége égető problémává nőtt. De éppen a mezőgazdasági kivánalmaknak megfelelően történt az, hogy ezt a műveletet már a mezőgazdasági programmal fellépő Nemzeti Parasztpárt hajtotta végre.

E stabilizáció előfeltételének megteremtéséhez nemzetközi kölcsönre volt szükség. A százmillió aranydolláros tőkének azonban csak egy kisebb hányada került be a gazdasági élet vérkeringésébe, a többi része a Bratianu-féle program anyagi bázisának kiegészítésére szolgált.

Az 1928—1931 években sok jóindulatu közgazdasági kísérletet láttunk a nemzetgazdasági struktúrának szabadabb irányba való fejlesztése érdekében, de az 1931-ben bekövetkezett válság mindent holtpontra juttatott.

Világválság külföldön és nálunk

Az 1931 júliusi világkrízisnek három oka és előzménye volt:

1. Nyersanyag túltermelés az évi szükséglet többszörösének arányában. (A cukortermelés például az évi szükséglet háromszorosát, a gyapottermelés négy és félszeresét érte el ebben az időpontban világszerte).

2. A mezőgazdaság jövedelmezőségének katasztrofális leromlása és reménytelen alakulása.

3. A nemzetközi hitelszervek összeomlása, párhuzamosan az arany túlértékelésével.

Ezek voltak az előzményei azoknak a fekete éveknek, melyeknek nehéz napjait ma sem hevertük ki. Nyugaton mind a három jelenség egyformán jelentkezett, noha különböző arányban. Romániát a mezőgazdasági exportcikkein kívül a nyersanyagtermelés nem érdekelte. A mezőgazdasági rentabilitásnak a leromlása szintén csak részleges probléma volt, de mint ilyen súlyosan jelentkezett. A nemzetközi hitelszervek összeroppanásával is elég laza volt az összefüggésük, de a kihatása pszichológiai okokból volt rendkívül súlyos.

Addig ugyanis a bankok az ipar természetes fejlődése korszakában kivájt mesgyét taposva, fentartották magas kamataikat. Az élet azonban egyre nehezebbé vált s a piac befogadó képessége az ipar fejlődésének arányában csökkenve,

a kalkulációk a legkisebb pékmester előtt is világossá tették, hogy a magas kamatot kikeresni többé nem lehet és ennek az állapotnak szükségszerűen súlyos következményei kell, hogy bekövetkezzenek.

Ebben a gondteli atmoszférában következett aztán be a külföldi hitelszervek összeroppanása, melynek hírére a betétesek nálunk is megrohanták a bankokat és bekövetkezett az 1931-es szomru rőnn, melynek pánikja önmagát táplálta s amely kisemberek százait tette koldussá.

A kérdést azonban alább tárgyaljuk meg bővebben, miután szorosán összefügg az ezután végrehajtott konverzióval, itt csak annyit említünk meg az utóbbi évek szomuru statisztikájából, hogy *1100 bank közül 59 fizette ki rendesen a betéteket.* Ilyen hatása volt a világválságnak nálunk, holott, mint említettük, az indító okok Románia közgazdaságát alig érdekelték. Elképzelhető, hogy a vilákkatasztrófa milyen hatásokat mutatott fel más országokban.

A konverzió

A hitelszervek összeroppanása az ország belső struktúrájánál fogva nálunk hamarabb dobott fel olyan problémát, mely máshol később jelentkezett, de súlyossága folytán nálunk rendkívül feltűnést és nyugtalanságot keltett.

Ez pedig: a mezőgazdasági adósságok rendezésének kérdése. A mezőgazdasági adósságok a régi kihelyezési kamatlábak miatt súlyos politikai problémává nőttek. A mezőgazdasági termelő réteg a nemzetközi válság és a mezőgazdasági termékek piacainak katasztrófája miatt fizetéseképtelen volt s ezt a problémát törvényesen meg kellett oldani.

A kérdés törvényes megoldásának megalapozásánál azonban a politikai pártok megfélekedtek az alkotmánytörvény egyik paragrafusáról, amely így szól: „Románia nemzetgazdasága a kapitalista termelési rendre van alapítva.” A politikai pártok mind megfélekedtek erről a paragrafusról és tőkeengedmény formájában tőkeelkobozást követeltek a kérdés megoldására. Gr. Filipescu és pártja volt az, aki először hivatkozott erre a paragrafusra, de ő is elvi jelentőséget tulajdonított csupán ennek. Ezért mondotta ki a Semmitőszék az első konverziós törvényre, hogy alkotmányellenes.

A probléma nem is a méltányos adósság legendás elvén indult meg, hanem a tőkeengedmény követelése elvén, mindjárt 50 százalékos tőkeengedménnyel, melyből egyes esetekben 70 százalékos engedmény is lett.

Ez az 50 százalékos engedmény a bankok számára teoretikusan számítva, 12—14 milliárd lej veszteséggel fenyegetett, a bankárszervezetek szerint azonban még ennél is többel. Hogy milyen veszély rejlett ebben, arra jellemző bizonyíték,

hogy 1931 végén Románia összes bankjainak részvénytőkéje és tartalékalapja alig 14 milliárd lej volt. Nem fenyegetett tehát kevesebb veszély, minthogy miután 12—14 milliárdot számíthattak konverziós veszteségként, a *konverzió látszólag ez egész bank sajáttőkét felemésztí.*

Igy érthető tehát az a jellemző tünet, amit említettünk és amelynek csak részben volt a rönk az oka, hogy 1100 bank közül 59 fizetett ki rendesen betéteket.

A hitelélet feltámasztása

Ezen az állapoton segíteni kellett, erre szolgált az utolsó konverziós törvény és a banktörvény, mely éppen a bank saját tőke és a bank hitelszervek megmentése érdekében készült. Ez a két törvény tette lehetővé, hogy a bankok konverziós magánegyezséget köthettek. (52. szakasz). Ennek a révén a bankok átháríthatták veszteségeiket a betétesekre és ez a szakasz tette lehetővé, hogy az 1930-as évi 14 milliárdos saját tőkéből 8 milliárdot mégis megmentettek. A többit a betétesek fizették meg, az állam részvételével, amely a román Nemzeti Bank konverziós veszteségeire már közel 6 milliárd lejt fizetett.

Az 1934 április 7-iki konverziós törvényt 1934 májusában követte a banktörvény és 1934 júniusában az új váltótörvény. Ezenkívül még négy, más apró pénzügyi törvény, melyek mind a hitelszervezet ujjaépítése jegyében készültek, de céljukat csak részben érték el. Ezért folyik ma is a tárgyalás ezeknek a törvényeknek a módosítására. A világválság hatalmas vihara után a román hitelélet lassan, de biztosan csak eléri a gazdasági élethez szükséges nivót.

A banktörvény alapján keresztül vitt szelekció után a legfőbb banktanács eddig négyszáz bankról állapította meg, hogy nem életképes. 165 bank-részvénytársaság már kimondotta a felszámolást és körülbelül ugyanennyi más intézetbe olvadt be.

A banktörvény 400 vidéki bank sorsát nem tudta megoldani. Éppen ezeknek az érdekében készül az új banktörvény, illetve a banktörvény módosítása.

A bankszervezetek rendbehozása kérdésében tehát a javulás után vagyunk, de a tőke-ellátás problémája ma súlyosabb, mint azelőtt. A különböző pénzsziporítási alapon való megoldás veszélyesebb, mint bármikor s éppen ezért nem lehetetlen, hogy ebben a kérdésben nagy meglepetést tartogat számukra a jövő.

Az ipar konjunkturája

Az 1931-es válsággal mélypontot ért el az ipar konjunkturája. A válság határfoka nem volt egyenletes az egyes

iparágak szerint és rendkívül érezhető volt az, hogy az állami beavatkozás egyenetlensége milyen hatással van az egyes iparágakra.

Ez a válsági időszak az európai államok közül aránylag a legkevesebb ideig Romániában tartott, mert a malom, szesz és egy-két mezőgazdasági iparon kívül Romániában tudimensionált ipari élet nem volt 1931-ben. (Ma már van.) A devizakorlátozások, valamint a kontingentálási rendszer bevezetése először minden hivatalos támogatási szándék nélkül is kedvezően hatott mindazokra az iparágakra, melyek termelése a belföldi szükségletet nem fedezte.

Igy már 1932-ben adva volt a rohamos ipari fejlődés és rohamos ipari konjunktura lehetősége, de a bankszervezet összeomlása és a hitelélet válsága miatt hiányzott a fejlődéshez szükséges tőke az ipar számára. Ezért az a fejlődési folyamat, amely a piac kihasználatlansága folytán adva volt, igen lassan fejlődött ki. Ezt a lassu tempót még fékezte, hogy 1932 óta a kormányok, főleg a közvetett adók emelésével, állandóan hatalmas tőkét vontak el az iparvállalatoktól és így kevesebb maradt az üzleti investícióra. A kérdés odáig jutott, hogy egyes iparágakban a fejlődés meg is akadt. Miután tultermelésről nincs szó, ez utóbbi iparágakban sem érezhető a fejlődés megakadályozásának reakciója.

Az 1932. óta mutatkozó lassu tempójú ipari konjunktura megoldott az állam számára egy olyan problémát, ami miatt máshol kormányok buktak meg, egyébről nem beszélve. Ez a munkanélküliség kérdése. Ipari munkanélküliségről Romániában utóbbi három évben számottevően nem lehet beszélni. Az intellektuális tultermelés okait nem az ipari fejlődés mögött kell keresni, de vannak politikai pártok, melyek ezt is az ipari termelés útján akarják megoldani.